

ГЕОЕКОНОМІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто властивості інновацій у сучасних умовах формування «нової економіки». Обґрунтовано основні принципи державної інноваційної політики, надано пропозиції щодо створення інноваційної інфраструктури як основи для прийняття рішень, які вимагають реформи вітчизняної економічної сфери.

The characteristics of innovations in modern conditions of the «new economy» forming is considered in the article. The main principles of state innovation policy are well-founded, the proposals of innovation infrastructure creation as a base for decision making, that requires reformation of the national economic sphere, are suggested.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі розвитку світового господарства відбуваються глибокі зміни у всій системі геополітичних відносин. Істотною їх рисою є інновації. Питання становлення системи вивчення інновацій є актуальним не тільки в теоретичній його площині, але й з точки зору вибору конкретних шляхів економічного розвитку України.

З моменту прийняття до поширення, нововведення здобуває нову якість – стає інновацією [1, с.16]. Процес введення нововведення на ринок прийнято називати комерціалізацією [2, с.25]. Період часу між появою нововведення його впровадженням називається інноваційним лагом [3, с.178]. Можна узагальнити думку, що інновації – це створені (використані) або (і) удосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру і якість виробництва або (і) соціальної сфери.

Із аналізу досліджень учених випливає, що інновацію-результат потрібно розглядати з урахуванням інноваційного процесу [4, с.36–38]. Наведений економічний механізм свідчить про актуалізацію інноваційної діяльності, як гео економічного середовища сприяння науковій та виробничій творчості. Оскільки будь-який прогресивний розвиток суспільства тісно пов'язаний з інноваціями, ця тема є актуальною для будь-якої економічної системи, що розвивається.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Питанням розвитку інноваційної діяльності як на макро-, мезо-, так і на мікрорівнях, створення сприятливих умов для інтелектуальної творчості приділяється значна увага вітчизняних та зарубіжних учених. Одночасно, зростання інноваційної активності характеризується накопиченням інтелектуального потенціалу, частка якого згодом трансформується в інтелектуальний капітал за діалектичним законом «кількість перетворюється в якість». Бажання активізувати інноваційну діяльність в Україні, примушує вчених і спеціалістів у цій сфері шукати дієві стимули і шляхи розвитку інноваційних процесів на основі реалізації адекватної інноваційної політики. Узагальнимо погляди окремих науковців на даний спектр питань.

Проблемам управління інноваційною діяльністю присвячено праці вітчизняних і зарубіжних учених, в яких розкриваються питання інноваційного менеджменту: В. О. Василенко, В. Г. Шматько [1, с.58–390]; моделювання інноваційного розвитку підприємств: П. П. Винарчик, Ю. М. Капіца, С. К. Ступак, В. П. Воробйов, Дж. Ульман, Дж. Уидом [2, с. 15–27; 4, с.480–755; 5, с.56–307]; оцінки ефективності інновацій: П. Н. Завлин, А. А. Чухно [3, с.30–197; 6, с.4–16] та ін. Методологічні основи інноваційного розвитку й економіки знань відображено в працях таких учених, як Н. І. Комков, А. П. Пятибратов, І. Ю. Матюшенко, А. А. Ткач та інших [7, с.30–158; 8, с.80–359; 9, с. 48–54; 10, с. 350–354].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Недостатньо дослідженими аспектами розвитку інноваційної економіки є властивості сучасних інновацій, їх циклічність, критерії інноваційності. Також на сучасному етапі розвитку національної економіки важливим питанням є формулювання принципів державної інноваційної політики у геоеконімічному просторі.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження розвитку інноваційної інфраструктури національної економіки у геоеконімічному середовищі та обґрунтування основних принципів державної інноваційної політики щодо управління інноваційною діяльністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розрізняють три логічні форми інноваційного процесу: простий внутріорганізаційний (натуральний), простий міжорганізаційний (товарний) і розширений [2, с.15–26]. Простий інноваційний процес полягає у створенні й використанні нововведення усередині однієї організації, нововведення в цьому випадку не приймає безпосередньо товарної форми. При простому міжорганізаційному інноваційному процесі нововведення виступає як предмет купівлі-продажу. Така форма інноваційного процесу означає відділення функції творця й виробника нововведення від функції його споживача. Нарешті, розширений інноваційний процес проявляється у створенні все нових і нових виробників нововведення, порушенні монополії виробника-піонера, що сприяє через взаємну конкуренцію удосконалення споживчих властивостей товару, що випускається. В умовах товарного інноваційного процесу діє як мінімум два господарських суб'єкти: виробник (творець) і споживач (користувач) нововведення. Якщо нововведення є технологічним процесом, його виробник і споживач можуть сполучатися в одному господарському суб'єкті.

По мірі перетворення інноваційного процесу в товарний, виділяються дві його органічні фази: а) створення й поширення; б) дифузія нововведення. Перша фаза, в основному, включає такі послідовні етапи: наукові дослідження, дослідно-конструкторські роботи, організація дослідного виробництва й збуту, організація комерційного виробництва. На цій фазі корисний ефект від нововведення ще не реалізується, а тільки створюються передумови такої реалізації. На другій фазі суспільно-корисний ефект перерозподіляється між виробниками нововведення, а також між виробниками й споживачами. У результаті дифузії зростає кількість і змінюються якісні характеристики як виробників, так і споживачів. Безперервність нововведених процесів впливає на швидкість і широту дифузії нововведень у ринковій економіці. В реальних інноваційних процесах швидкість процесу дифузії нововведень визначається різними факторами: а) формою ухвалення рішення; б) способом передачі інформації; в) властивостями соціальної системи, а також властивостями самого нововведення.

Одним із важливих факторів поширення будь-якої інновації є її взаємодія з відповідним соціально-економічним оточенням, істотним елементом якого є конкуруючі технології. Відповідно до теорії нововведень Й. Шумпетера, дифузія нововведення є процесом кумулятивного збільшення кількості імітаторів, що впроваджують нововведення слідом за новатором чекаючи більш високого прибутку [2, с.27]. Для швидкого поширення інновації потрібна розвинена інфраструктура. На думку автора, для інновації рівною мірою важливі всі три її властивості: науково-технічна новизна, виробнича застосовність, комерційна реалізованість. Відсутність кожної із них негативно позначається на інноваційному процесі. Отже, науково-технічні інновації повинні: а) мати новизну; б) задовольняти ринковому попиту й приносити прибуток виробникові. Інноваційний процес має циклічний характер, який демонструє хронологічний порядок появи нововведень у різних областях техніки.

Варто визначити, що потрібно для покращення інноваційної діяльності в Україні, як середовища наукової і виробничої творчості. Досвід ЄС показує, що нематеріальні активи становлять 50–68% вартості майна підприємств. Проте в нашій країні ані інтелектуальна власність, ані інтелектуальний капітал не враховуються, вони не знаходять вираження ані в затратах

підприємств, тобто в собівартості продукції, ані у вартості підприємств [6, с.7]. Це свідчить про відсутність капіталізації активів підприємств, що в ринкових умовах призводить до посягань отримати активи за безцінь, здійснити рейдерські атаки, змінити структуру корпоративних відносин тощо.

Світовий досвід доводить, зауважує А. Чухно, що незалежно від того чи має держава власність, або ні, вона здійснює економічне регулювання. Держава має бути дієвим засобом як перебудови продуктивних сил, науково-технічного вдосконалення виробництва, так і серйозних змін у фінансово-економічній сфері [6, с.11].

Таким чином, управління інноваційною діяльністю в геоekonomічному просторі пов'язано зі створенням, освоєнням і поширенням інновацій.

З огляду на викладене, основними принципами сучасної державної інноваційної політики в геоekonomічному просторі можуть бути:

- орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки України;
- визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку;
- формування нормативно-правової бази в сфері інноваційної діяльності з урахуванням світового досвіду;
- створення умов для збереження, розвитку й використання науково-технічного та інноваційного потенціалу;
- забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери в розвитку інноваційної діяльності.

Фінансування прикладних досліджень, практичних розробок і освоєння інновацій в Україні на даному етапі здійснюється за залишковим принципом з використанням коштів державного бюджету й коштів підприємницького сектора. Серед джерел фінансування інноваційних технологій в Україні основну частку становлять власні кошти підприємств – 59% загального обсягу (але, в абсолютному вираженні ця величина в 2012 році становила всього 7191 млн. грн.), а частка державного бюджету та іноземних інвесторів становить зовсім малопомітну величину – близько 2% і 1% відповідно. Зазначені проблеми спричиняють потребу в організації ефективних механізмів їхнього рішення з урахуванням особливостей вбудовування українського наукового сектора у світове наукове співтовариство.

Для реалізації інноваційного прориву Україні буде потрібно виявити національні конкурентні переваги, стратегічні науково-технічні пріоритети, створити інноваційну інфраструктуру, зробити певну інвентаризацію інтелектуальних ресурсів і організувати взаємини держави та бізнесу на новому рівні. Сучасний етап розвитку характеризується високим ступенем інтерналізації інноваційної сфери, коли кожній окремій країні важко поодиноці здійснити масштабний інноваційний прорив. Отже постає завдання зайняти гідне місце в процесі міжнародного поділу праці в наукомісткій сфері.

Більш прийнятним у цьому плані представляється збільшення кількості закупівель ліцензій і ноу-хау, на базі яких можна створювати спільні високотехнологічні розробки в співробітництві з ліцензіаром, і потім переходити до власних інновацій. Світова практика свідчить про те, що обсяг витрат на імпортні ліцензії не перевищує 30–40% від вкладень у власні НДДКР. Крім того, понад 50% виробленої у світі машинобудівної продукції виготовляється на основі ліцензій [12, с.58]. Однак, повна залежність від іноземних інновацій без поступального розвитку національної науково-технічної бази та системи вищої освіти може залишити країну в ар'єргарді світової економіки.

Історично склалося так, що лідером геонаціоналізації господарського життя, а у другій половині ХХ століття – також глобалізації економіки і регіональної інтеграції, стали Західна Європа, її нащадки – Канада, США і Австралія, а також Японія. Впродовж перших 16–18 століть нової ери ця група країн, що іменується сьогодні «Заходом», за рівнем свого розвитку мало відрізнялася від решти країн світу, якщо судити за таким узагальнюючим критерієм, як ВВП на душу населення [13]. За підрахунками відомого дослідника історії світової економіки Ангуса Меддісона, протягом перших півтора тисячоліття н.е. ці

показники в країнах Заходу і у всіх інших були вельми близькі і склали на рубежі нашої ери відповідно 440 і 400 дол., а в 1500 р. – 624 і 545 дол. Захід почав явно відриватися від решти людства лише в XVIII–XIX ст. [4].

У результаті спочатку Західна Європа, а вслід за нею й інші країни Заходу, змогли в XVIII–XIX ст. досягти значного технічного прогресу, зростання на цій основі продуктивності праці, активного розвитку міжнародної торгівлі, залучення до власного господарського обігу природних ресурсів інших країн, зокрема тих, які все ще залишалися на доіндустріальних і докапіталістичних стадіях розвитку. Все це призвело до того, що добробут в країнах Заходу став рости темпами, що прискорювалися. В Англії, наприклад, продуктивність праці (ВВП у розрахунку на одну годину витраченого робочого часу) майже за два сторіччя, з 1700 р. по 1890 р., зросла в 3,5 рази, а за подальші сто років, з 1890 р. по 1989 р., – в 6,5 рази. Відповідно росли тут і подушові доходи: у 3,1 і 4,9 рази. Решта людства просувалася вперед дуже повільно. Якщо на Заході середній дохід на душу населення за останні тисячу років підвищився в 49 разів, то в решті частини світу – лише в 7 разів. Розрив в рівнях техніко-економічного розвитку і, відповідно, в доходах на душу населення між Заходом і всіма іншими регіонами аж до 70-х років XX ст. продовжував неухильно збільшуватися.

Розкріпачення особи, заохочення свободи її творчості, гарантії її прав на плоди своєї праці, у поєднанні з ринковою системою господарювання, відкрили в Західній Європі, США та інших країнах Заходу невичерпне джерело постійних інновацій і в техніко-технологічній сфері, і в області менеджменту та маркетингу. Це дозволило Заходу не тільки стати авангардом світової економічної спільноти, але й використовувати в своїх інтересах природні багатства і дешеву робочу силу всього людства.

Країни Заходу як авангард світової спільноти через об'єктивні економічні імперативи не можуть існувати без розширення експорту своїх товарів та послуг. Жорстка конкуренція на світовому ринку примушує їх товаровиробників винаходити все нові, більш зручні споживчі товари і послуги, ефективніші інвестиційні вироби. А це пов'язано з неухильним підвищенням їх науко- і техноємкості. Але чим вищою є науко- і техноємкість, чим більшими є витрати на дослідження і розробки, на проектування і впровадження у виробництво, тим настійнішою є потреба в масовому збуті, масштаби якого все більш перевершують обсяги внутрішнього попиту. Тому перманентні пошуки обширніших зовнішніх ринків стали умовою існування оброблювальної промисловості і сфери послуг високорозвинених країн Європи і Заходу в цілому.

У свою чергу, країни світу з низьким рівнем економічного розвитку виявилися крок за кроком втягнутими в міжнародний поділ праці, зовнішню торгівлю і кредитно-фінансові зв'язки настільки, що вже не можуть без них вирішувати власні економічні, соціальні, демографічні та інші проблеми. Вони більше не можуть, як в минулих сторіччях, не наздоганяти країни, що крокують вперед в техніко-економічному, соціальному і культурному розвитку. Таким чином, у XX ст., особливо в останні його десятиліття, склався своєрідний гео-економічний симбіоз світового авангарду й обширної периферії. За всіх суперечностей і конфліктів, вони все більш потребують один одного.

Проте такий симбіоз – не застигла рівновага одного разу виниклої взаємозалежності, а взаємодія двох різних підсистем єдиного гео-економічного організму, що все більш заглиблюється. Характер такої взаємодії визначається напрямками і темпами науково-технічного прогресу в країнах світового авангарду, з одного боку, і можливостями наступних за ними ешелонів світової периферії сприймати і освоювати ті виробництва і технології, які передаються сюди авангардом, – з іншого.

В теорії це явище відоме як міжнародний цикл виробництва, в ході якого технологічно лідируюча країна поступово передає свої виробничі потужності країнам, що слідують за нею. Останні зі зростанням їх власного технологічного і кадрового потенціалу, а також підвищення рівня оплати робочої сили, у свою чергу, починають переносити деякі виробничі потужності в країни, які в своєму техніко-економічному розвитку слідують за

ними, і т.д. Зазвичай спочатку передається «вниз» по ланцюжку текстильне виробництво, потім – хімічне, потім – металургія, за нею – автомобілебудування і, нарешті, – електроніка. Ця теорія, що спирається на досвід Японії 30-х років (країни, що у той час розвивалася), була сформульована в 1935 р. японським економістом Канаме Акамацу і отримала пізню поетичну назву «Гусаки, що летіли» [4, с.480–755].

Таким чином, структура міжнародного поділу праці, що історично склалася, постійно модернізується шляхом перенесення трудомістких, матеріало- і енергоємних з високорозвинених країн в менш розвинені поверхи реального сектора економіки.

Сучасна глобалізація світової економіки виражається в таких процесах (рис. 1):

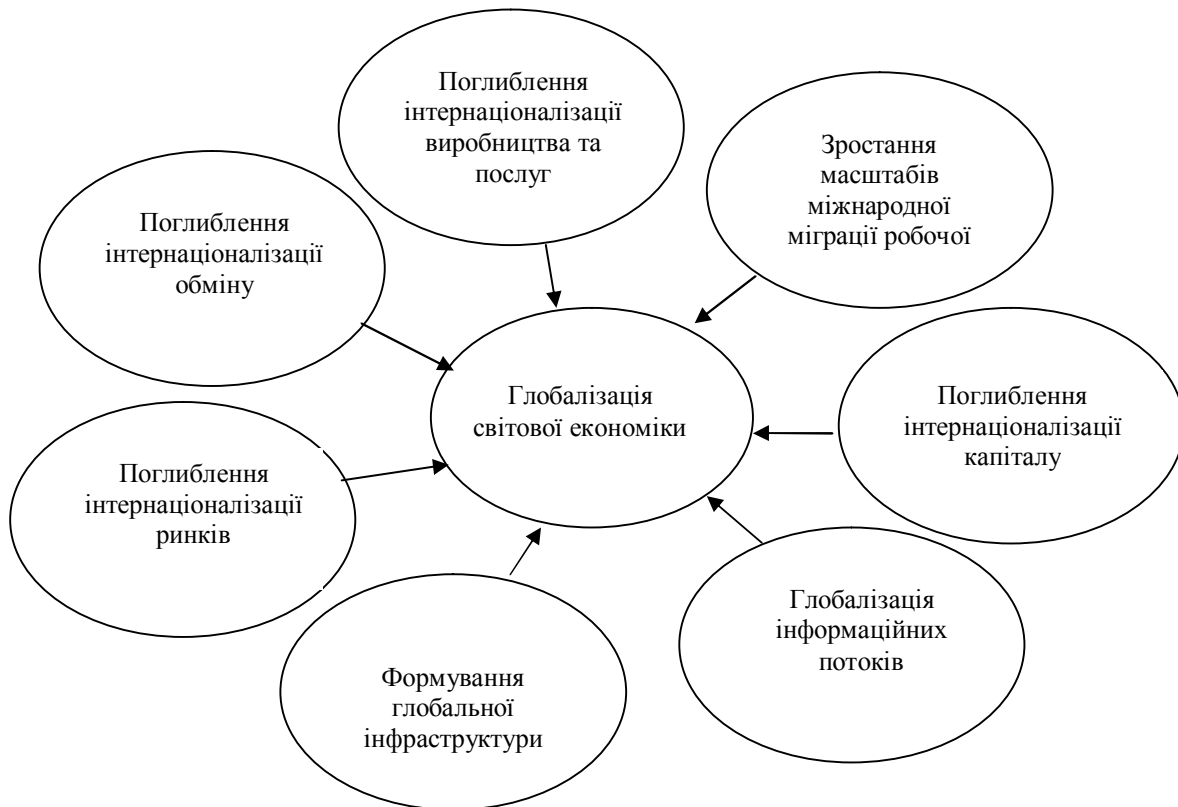

Рис. 1. Компоненти глобалізації світової економіки

На макроекономічному рівні глобалізація виявляється у прагненні держав і інтеграційних об'єднань до економічної активності поза своїми межами за рахунок лібералізації торгівлі, зняття торгових та інвестиційних бар'єрів, створення зон вільної торгівлі, вільного руху населення тощо. Крім того, процеси глобалізації та інтеграції охоплюють міждержавні узгоджені заходи з цілеспрямованого формування світогосподарського ринкового (економічного, правового, інформаційного, політичного) простору у великих регіонах світу.

На мікроекономічному рівні глобалізація проявляється в розширенні діяльності компаній за межі внутрішнього ринку. Більшості транснаціональних корпорацій доводиться діяти в глобальних масштабах: їх ринком стає будь-який регіон з високим рівнем споживання, вони мають бути здатними задовольняти попит споживачів скрізь, незалежно від меж і національної приналежності. Компанії мислять у глобальних категоріях покупців, технологій, витрат, постачань, стратегічних альянсів і конкурентів. Різні ланки і стадії проектування, виробництва і збуту продукції розміщуються в різних країнах, уніфікуючись у міжнародному масштабі. Створення і розвиток транснаціональних фірм дозволяє обійти безліч бар'єрів (за рахунок використання трансфертних постачань, цін, сприятливих умов відтворення, кращого врахування ринкової ситуації, додаткового прибутку тощо).

Висновки і перспективи подальших розробок. Глобалізація економіки охоплює всі аспекти виробництва і обміну, сфери послуг. Вона розширює до планетарних масштабів не тільки фінансові ринки та інформаційні потоки, не тільки ринки багатьох товарів і послуг, але й ринки чинників виробництва – капіталу і праці. Капітал і праця перетікають із регіонів з низьким рівнем доходів у регіони з високим їх рівнем.

На даному етапі розвитку НТП відбувається безпрецедентна акумуляція науково-технічних знань і збільшення швидкості впровадження їх в реальне виробництво, що забезпечує прискорене відновлення модельного ряду (і навіть поколінь) технічних зразків і технологій. Тому, продуманий відбір і ефективно забезпечення розвитку пріоритетних напрямків НТП є найважливішим завданням держави й приватного бізнесу. Процедури такого відбору повинні постійно вдосконалюватися на базі залучення висококваліфікованого експертного співтовариства. Останнє може містити представників державних відомств, наукової й бізнес-еліти України та її закордонної діаспори. Нагальною потребою стає формування єдиного глобального світового економічного, правового, інформаційного, культурного простору для вільної і ефективної підприємницької діяльності всіх суб'єктів господарювання, створення єдиного планетарного ринку товарів і послуг, капіталів, робочої сили, економічне зближення і об'єднання окремих країн в єдиний світовий господарський комплекс.

Список використаної літератури

1. Василенко В. О. Інноваційний менеджмент / В. О. Василенко, В. Г. Шматько. – К.: ЦУЛ, Фенікс, 2006. – 404 с.
2. Винарчик П. Спасение идей: Й. Шумпетер и ключевые проблемы противоборствующих экономических теорий / П. Винарчик // Экономика. – 2003. – №11. – С. 15–27.
3. Завлин П. Н. Оценка эффективности инноваций / П. Н. Завлин, А. В. Васильев. – СПб.: Бизнес-пресса, 2007. – 216 с.
4. Повне право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавства України / [Ю. М. Капіца, С. К. Ступак, В. П. Воробйов та ін.; за ред. Ю. М. Капіци]. – К.: Слово, 2006. – 1104 с.
5. Ульман Дж. Введение в системы баз данных / Дж. Ульман, Дж. Уидом. – М.: Лори, 2000. – 376 с.
6. Чухно А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шлях і методи її подолання / А. Чухно // Економіка України, 2010. – № 2. – С. 4–13.
7. Комков Н. И. Прогнозирование и экономическое обоснование инновационных процессов / Н. И. Комков. – М.: ИНП РАН, 2000. – 235 с.
8. Пятибратов А. П. Информатизация общества: экономика и эффективность / А. П. Пятибратов. – Киев: Наук. думка, 1999. – 463 с.
9. Матюшенко І. Ю. Перспективи розвитку освіти в Україні в умовах створення суспільства, побудованого на знаннях // Економіка розвитку. – 2006. – № 1. – С. 48 – 54.
10. Ткач А. А. Світогосподарські виміри інституціональної ринкової інфраструктури України / А. А. Ткач // Держава та регіони (Серія: Економіка та підприємництво). – 2006. – № 4. – С. 350–354.
11. Волконский В. А. Современная многоярусная экономика и экономическая теория / В. А. Волконский, Т. И. Корягина. – М.: МАКС Пресс, 2007. – 288 с.
12. Вольнец-Руссет О. Я. Ноу-хау во внешней и внутренней торговле / О. Я. Вольнец-Руссет. – М.: Рота-принт ВАВТ, 2008. – 325 с.
13. Уманець Т. В. Інноваційний розвиток регіону як основа конкурентоспроможності / Т. В. Уманець // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 5. – Т. 4 (Економічні науки). – С. 195–202.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2014.